

Полтавського краю співець

До 200-річчя від дня народження Є. Гребінки

ЄВГЕН Павлович Гребінка прожив коротке життя — його тридцять шість років. За недовгий вік зробив собі ім'я — як в українській, так і в російській літературі, створивши поетичні і прозаїчні шедеври.

За словами літературознавця Сергія Єфремова: "легкий блискучий стиль, мистецька форма, цінний зміст, справжній гумор його творів стали причиною того, що ім'я Гребінки стояли раз-у-раз високо в історії українського письменства".

Його дитинство було виткане мелодійними піснями та захоплюючими казками, які здавалося, лядали із самого серця няні Марії. Ніколи розповіді не повторювалися, а у винок улюблених наспівів вона вплітала власні слова. Ховаючись в альтанці, що тонула в пишній зелені могутніх дерев, хлопчик пошепки промовляв чарівні рядки. Прислухався до тихого шелесту акації, яка дихнула цілком під вікном, до співу невидимого жайворонка...

Зі світлих дитячих літ у поезію Євгена Гребінки прийшли пісенність і ширість, виразність та романтичність почуттів, через що його вірші, покладені на музику, співаються з невимовною насолодою... Срединного зросту, пряминої зовнішності — лагідні, проникливі карі очі, густе, темне волосся, високе чоло. Одягався дуже елегантно. Завжди стриманий, спокійний, милий і приємний співрозмовник. Бесіда його дихала веселощами, з тим легким відтінком гумору, який властивий його творам. Євген завжди зворушено описував родинку, відчувачи себе відповідальним за долю сестри і чотирьох братів.

Народився Євген Павлович Гребінка 2 лютого 1812 року на хуторі Убежище поблизу Пирятинця. (Цей маєток став не лише місцем народження майбутнього письменника, а й епіцентром його мистецьких роздумів; мальовничі пейзажі малої батьківщини органічно вліпалися в його творчі, протягом всього життя він прагнув на землю своїх предків, звідси повертався сюди і саме тут знайшов свій останній притулок). Його батько Павло Іванович — колишній офіцер, учасник численних воєнних походів), мама — Надія Іванівна з козацького роду Чайковських. Початкову освіту Євген отримав вдома, а в 13 літ його було прийнято до четвертого класу Ніжинської гімназії вищих наук — найкращого, привілеюваного тогочасного навчального закладу. У 19 років Євген закінчує гімназію вищих наук з правом одержання чину чотирнадцятого класу. Плещася мрію про літературну кар'єру і наважується йти до Петербургу.

"Де мій хрест? Де моя слава?" — запитував у себе подумки 19-літній герой Гребінкиної автобіографічної повісті "Записки студента". — Що я зробив корисного? "Довго я думав дорогою, що з мене буде в Петербурзі, що я там робитиму між чужими людьми, а вишло навпаки. Петербург є колонія освічених малоросіян. Всі академії, всі університети переповнені земляками..."

Гребінка працює чиновником комісії духовних училищ, викладає у виських навчальних закладах, зближується з багатьма літераторами, письменниками, друзе знамениті "Малоросійські приказки" — незаперечний здобуток молодого українського літератури.

Панько Куліш точно підмітив: "Гребінка, пишучи приказки, малює нам тут же наш сел, поля і стели свіжими та непогасшими фарбами. Коли сміється він, то прислухайтесь — тут же крик сміх почуєте якийсь сум; коли ж справді сумує, то слово його провітає квітками широкі поезії української. Широко його приказки, як наш стели, жартівливі вони та якось і сумовиті, як наш селянин, шукаючи, ці приказки займають ду-

шу зглибока".

Побудовані на життєвому матеріалі з використанням скарбів народної творчості й живої мови, байки, як Гребінка назвав "приказками", змальовують природу рідного краю, побут і звичаї полтавців, їх соковиті вирази. Та й сам автор створює влучні примовки, що згодом стали крилатими: "Мовчи — почують, будеш битий", "Дурний, дурний, а в школі вчився" і інші.

*Хто знає Оржича? А ну-те обзнавайтесь!
Усі мовчать, Гай-гай, які шолопаї!
Вона в Сулу тече у нашій стороні,
(Ви, братця, все-таки, домівки
не цурайтесь!).
На річці тій жили батьки мої.*

В іншій байці письменник дає яскравий образ тогочасного Іллінського ярмарку у м. Ромни Полтавської губернії:

*Чумак із сіллю став, із дьогтем дігтярі;
І красти бублики шатули школярі;
Сластьони шкварились, сідухи цюкотили;
Про Лазаря старці під кобзу голосили.*

Дуже високо оцінив байки Іван Франко: "Євген Гребінка — найкращий байкопис в українському письменстві. Його байки відзначаються яким національним і навіть спеціально лівоберезним колоритом, здоровим гумором, і не менш здоровою суспільною і ліберальною тенденцією". Багатство, різноманітність і глибоку народність мови Гребінки відмітив Микола Зеров, вказуючи, що автор вмів перехопити з народної мови "притаманний їй секрет утворювання мальовничих і влучних виразів".

Євген писав батькам: "Тіло моє в стодлиці, а душа далеко — в рідному степу, під солом'яним дахом маленького будиночка". Чималою мірою завдяки Гребінці творилися в Петербурзі українська література. Крім того, він описував долю наших талантів — найпомітніших з них Тарас Шевченко.

1939 року Євген Павлович збирає матеріали для видання українською мовою "Літературних додатків" до журналу "Отечественные записки". Йому не вдалося подолати опору цензури, яка своєю відмовою поставила талановитих "малоросів на місце". Єдине, що вдалося організувати Гребінці, — це видання 1841 року альманаху "Ластівка", а в ньому — самобутні зразки українського фольклору, твори Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Левка Боровицького, Віктора Забіли, Тараса Шевченка і своїх власних. У передмові до альманаху "Так собі до землиці" визначив його завдання: "Що то роблять земляки отими довгими темними зимовими вечерами? Давай зроблю їм книжку". Далі Гребінка захоплено описує красу рідної Полтавщини: "Уже я так думаю, нема на світі кращого місця, як Полтавська губернія. Господи, Боже, мій Милостивий, що за губернія! І степи, і ліси, і сади, і байраки, і шукви, і карасі, і вишні, і черешні, і воли, і добрі коні, і добрі люди — усе є, усього багачко. А тих, мовля, двіят та молодіці! Одну списав Котляревський "Наталку Полтавку", та увесь світ звеселив. До віку не забуду, як я жив у Полтавській губернії, недалеко від Пирятинця".

Стояла сувора зима 1842 року, коли Євген отримав сумну звістку про смерть батька. Журився за рідною людиною, брав розпач від того, що він не може провести батька в останню путь. Венери проводила на самоті, думками літує у рідне Убежище: "Люблю я тебе мила батьківщино! Розкішна твоя природа, чисте і ніжне повітря твоє, неземним щастям наповнювало воно груди мої..."

Гребінка пробує себе в історичній прозі. Один за одним виходять два великі твори: повість "Ніжинський полковник Золотаренко" і роман "Чайковський". У повісті він вико-

ристав народні думи, перекази, спогади про Сім столітнього запорожця Микиту Коржа. В основу сюжету роману про Чайковського лягла історична думка про Олексія Поповина, який під час бурі на Чорному морі героїчно і самовидно врятував від, здавалось, неминучої загибелі козацької чайки, за що його з пошаною прозвали Чайковським.

З особливою теплотою змальовано образи рядових козаків, лубенського полковника Івана, його доньки Марини, сміливої, розумної дівчини, златної на щире і вірне кохання. Подаючи картини давніх часів, автор щедро використовує приказки і прислів'я, вводить в роман народні пісні. Іван Франко дав надзвичайно високу оцінку "Чайковському" і відзначив, що "цей твір був улюбленою лектурою галицько-руської молоді 60-х і 70-х років".

Влітку 1843 року Євген Павлович разом із Тарасом Шевченком приїхали на Полтавщину. Побували в селі Рудка, в маєтку поміщика Василя Ростенберга. Тут Гребінку полонила краса і чарівність онуки поміщика Марії Василівни. "Які швидкі та глибокі ті чорні очі, обрамлені густими війми, яке свіже веселе личко, рожеві уста..."

Відпустка промайнула непомітно — дні були наповнені любов'ю до Марії. Гребінка вже не уявляв собі життя без неї — Петербург видавався здалеку чужим і непривітним. Перед від'їздом, хвилюючись, зважився зробити пропозицію — попросив у Василя Ростенберга руки його онуки. Довго мовчав старий. Потім рішуче заявив: Марійка ще така молода. Про який шлюб Ви кажете? Хай підросте, набересть розуму і мене старого полішить. Якщо справді кохасте Марійку, то рік почекаєте. — Я кохаю її всім серцем, — відповів засмучений Євген, — та буде так, як Ви скажете.

Дорога до Петербурга довга. В увяві поета весь час поставали чарівні очі коханой і він лише свої безсмертні рядки, наче хтось диктував їй — Небо чи Муза:

*Очи черные, очи страстные!
Очи жагучие и прекрасные!
Как люблю я Вас! Как боюсь я Вас!
Знак, увидел Вас я в недобрый час!*

Повернувшись до північної столиці, Гребінка надрукував вірші в "Літературній газеті". Вони сподобалися царю Миколі Першому, що прекрасно розумівся в поезії. Роман стали співати на всіх гусарських вечірках, мелодію до нього аранжували найпопулярніші композитори, виконували неперевершені співаки дореволюційної сцени — Федір Шаляпін, Михайло Вавич. Минуло майже 170 років виходу у світ роману, цей твір по праву вважається патріархом роман-

сового жанру. Для нього не існує державних кордонів: романс лунає зі сцен уст країн Європи, американського континенту і до цього часу сприймається як символ слов'янської душі... Канонічний текст романсу "Очи черные" перекладений українською мовою, а виконує його український співак і композитор Ігор Якубовський.

Кохання і надія на майбутнє щастя творять дива. Не було в той час у Петербурзі видання, в якому не друкувалися б твори Гребінки. Наче вирости крила... До того ж рідні вже не потребували постійної допомоги Євгена: брати Михайло і Аполлон, яких він опікував, уже служили офіцерами, сестра закінчила інститут шляхетних дівчат, брат Микола — Академію мистецтв.

Прийшов час, коли можна було погумати про себе. Він зробив свою справу — батько був би ним задоволений.

Влітку 1844 року, окрилений, Євген знову їде на Полтавщину до Ростенберга. Одного погляду було досить, щоб зрозуміти: Марійка чекала на нього, жила надією на зустріч. Дід нареченої дав згоду на шлюб. 30 червня Євген і Марія внімаються і їдуть до Петербургу. Все складеться якнайкраще: педагогічна кар'єра, літературні справи.

А скоро у молодят народилася донечка — Надія, чорноока, як і матуся. На хвороби, що стали часто турбувати в сирому петербурзькому кліматі, Євген намагався не звертати уваги — він молодий, сильний, впертається... Багато працює, розпочинає видання своїх творів, один за одним виходять у світ всім томів. Частину гонорарів від публікацій Гребінка витратив на побудову в маєтку дружини парафіяльного училища для селянських дітей. Відкрив він його особисто 17 травня 1847 року, училище було дарунком рідній землі від благородного сина.

Це була остання поїздка Євгена Павловича на Полтавщину. Повернувшись до Петербургу, він ще встиг випустити повість "Полтавські вечори", але восени кашель став нестерпним, і Гребінка майже нікуди не виходив. Він знав свій сумний діагноз — сухоти. Чому не поїхав лікуватися? Не хотів залишати дружини з малою дитиною. А полішити Петербург з його згубним кліматом назавжди і на думці не мав — тут його справа, тут його життя. Хоча серце тужило за рідним краєм...

В один із похмурих вечорів попросив дружини заспівати пісню, яку сам колись написав:

*Поїхав далеко казак на чужбину
На добром коні вороном,
Свою он Україну навики покинув!
Ему не вернуться в отеческий дом!
Казак и просил, и молил, умирая,
Насыпать курган в головах:
Тускай на кургане калина рдяная
Красуется в ярких плодах! ...*

Рідко свідомість поверталася до нього. Охоплювала туга за рідними. Помер Євген Гребінка 15 грудня 1848 року. Останніми його словами були: "Добре... було б вдома лежати... в Убежищі. Візьміть мене додому. Хай би мені заспівав жайворонко степовий у рідному краї...". Рідні виконали Євгенове бажання й поховали поета на родовому цвинтарі в Мар'янінці, поряд з рідним Убежищем.

Патріотичними, самобутніми творами Євген Гребінка заслужив право на вдячну пам'ять покоління своїх нащадків.

Цікавий факт: повага збірка творів письменника українською мовою виходила понад п'ятдесят років тому. Євгену Павловичу найбільше підходить шире українське звертання: "добродій" — він вельмино сів добро, котрого так бракує на цьому світі.

Надія ГРЕБІНКА,
завідувачка сектором краєзнавчої літератури та бібліографії обласної бібліотеки для юнацтва ім. О. Гончара.